

Волошина Ю.Я.

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ТЕРМІНУ «МІСТО» ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

У науковій статті всебічно проаналізовано теоретичне поняття терміну «місто», як економічної категорії. Дослідивши праці вітчизняних та зарубіжних науковців автором узагальнено чимало визначень дефініції «місто». На основі власних та розробок інших вчених у цій галузі запропоновано авторське визначення поняття терміну «місто». Окрім детального теоретичного аналізу наочно проаналізовано кількість міських та сільських населених пунктів України і чисельність міського і сільського населення країни в розрізі регіонів. Пораховано, яку частку становить міське населення в порівнянні до загальної чисельності населення як в країні у цілому, так і в кожній адміністративно-територіальній області.

Ключові слова: місто, міські населені пункти, населені пункти, міське населення

ВСТУП

На сьогоднішній день чимало науковців різних напрямків займались дослідженням такої категорії як «місто». До сьогодні, в літературі, немає єдиного загальноприйнятого визначення дефініції «місто». В залежності від галузі кожен з вчених з своїх позицій підходив до цього поняття і відповідно його трактував і досліджував.

В загальному Європа є одним з найбільш урбанізованих континентів у світі і показник урбанізації з кожним роком все більше зростає. Важливість даного дослідження обумовлюється перш за все тим, що Україна відноситься до високоурбанізованих країн світу. На 1 січня 2012р. чисельність міського населення країни становило 31380874 осіб, тобто 68,7% від всього населення держави (45633637 осіб) [15, с. 8]. За умов зростання рівня урбанізації, вплив міст на майбутні цивілізаційні процеси зрозуміло збільшуватиметься. Незворотне зростання рівня урбанізації суспільства є однією з ознак сучасного розвитку суспільства. Подальший розвиток міст буде визначати подальший економічний, соціальний і територіальний розвиток цілої країни. Міста вважають двигунами економіки, генераторами історії, центрами творчості та інновацій, а також постачальниками послуг для приміських населених пунктів. Завдяки густоті населення, міста мають величезний потенціал для економії енергоресурсів.

Серед науковців які займались дослідженням та вивченням терміну «місто», як економічна категорія варто відмітити: Линч К. [9] який у своїй праці «Образ города» навів власне визначення міста і проаналізував види і типи міст©, Семенов В.Т. [12] вивчав питання мегаполісів і розвиток міст, Сіройч З.С. [13] досліджував питання розвитку міських агломерацій через призму демографічних та соціально-економічних проблем тощо.

Метою даної наукової статті є дослідити місто з економічних позицій, вивести своє власне визначення цього терміну враховуючи власні та попередні дослідження науковців.

У дослідженні використовувались: методи узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу, історичний метод. Інформаційну базу становлять дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених.

1 ВСЕБІЧНЕ ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «МІСТО» ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Як вже зазначалось, поняття «місто» досліджувалось через призму багатьох наукових галузей. Перерахуємо основні сфери у яких так чи інакше досліджують «місто»: архітектура, місцеве самоврядування, місцеве планування території, юриспруденція, урбан-економіка, урбан-соціологія, урбан-екологія, урбан-дизайн, статистика, міський транспорт, міські теплоелектромережі, житлово-комунальне господарство, геологія, управління містом тощо.

Для виконання поставленої мети ми поставили перед собою такі завдання: проаналізувати та узагальнити існуючі визначення дефініції «місто» вітчизняних та зарубіжних вчених; та сформувати власне нове узагальнююче визначення категорії «місто».

Визначення науковців дефініції «місто» як економічної категорії:

Місто – територіально-концентрована форма зосередження різних сфер (матеріальної та нематеріальної), галузей і видів діяльності, а отже – і головної продуктивної сили та стилю життя [4, с.435].

Місто – це тип поселення, який історично сформувався внаслідок співіснування людей, метою яких було виконання роботи, не пов'язаної із землеробством [14, с.870].

Місто – це соціальна територіальна спільнота, для якої характерна висока концентрація населення, на відносно невеликому просторі, зайнятого переважно в сфері несільськогосподарського господарства [12, с.294].

Місто – це особлива соціально-економічна територіальна форма організації суспільного виробництва, де відбуваються не тільки виробництво, але й формування самих людей та їх способу життя [5].

Найповніше суть поняття «місто» як економічної категорії, на нашу думку, розкривається в роботі російського економіста – математика Занадворова В.С. який трактує, що це : «сукупність об'єктів господарювання, які розташовані на компактній території». Він бачить місто як самостійний економічний комплекс, який володіє своїм майном, здійснює певні соціально-економічні функції і наділений певним рівнем автономності у прийнятті рішень [6, с.24].

М. Вебер місто вважав складним комплексом явищ, конкретним історичним утворенням, сформованим на перетині складних соціально-політичних і військових процесів. Воно має складну соціальну структуру (у ньому живуть як споживачі, так і виробники), яскраво виражений торгово-промисловий характер. Жителі міст особисто незнайомі між собою, зайняті в основному неземлеробською працею, здебільшого задіяні в різноманітних промислах, торгівлі, а тому саме в містах сконцентровані управлінські функції [2, с.309].

На думку Г.Н.Озерової та В.В.Покшишевського місто – це великий населений пункт, виконуючий промислові, організаційно-господарські, управлінські, культурні, транспортні та інші (але несільськогосподарські) функції; відповідно більша частина населення якого зайнята не в сільському господарстві [10].

Не менш розповсюдженим є визначення міста, запропоноване Ф.Ратцелем наприкінці ХІХ ст., яке зберігає свою актуальність донині, тому що являє собою, своєрідну точку відліку щодо розмежування понять «місто» та інший тип населеного пункту. На його думку місто – довготривале скупчення людей та їх помешкань, які займають значну площу та знаходяться у центрі великих комунікацій. Основними пунктами визначення міста, як вважає цитований науковець, виступають: спеціальні види діяльності, скупчення помешкань, та чисельності населення. Тобто, він робить акцент на значній території, яку займає місто та кількості жителів, які там проживають [1].

У авторефераті дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук Сіройч З.С. дає таке визначення дефініції «місто» - «... це історично сформована, соціально та економічно різноманітна, соціально забудована, просторово сконцентрована поселенська одиниця, яка має законодавчо визначений статус і являє собою складну або дуже складну територіально-економічну систему. Місто – це динамічне суспільне явище, яке знаходиться в постійному розвитку та еволюціонує від простих форм до більш складних і досконалих. Зміни, що відбуваються в ньому, носять зазвичай цілеспрямований характер і скеровані на економічний, суспільний і просторовий розвиток.» [13].

Важливо відмітити, що представники різних наукових дисциплін по різному підходять до визначення поняття «місто». Множинність бачень щодо сутності цього поняття зумовлена тим, що в залежності від галузі науки, кожен автор обирає один основний критерій (демографічний, соціальний, економічний, географічний, функціональний та ін.). Так у містобудуванні місто – це середовище організації життєдіяльності населення та матеріально-просторова форма [18]. Тобто, місто характеризується як середовище, що включає до себе систему соціальних інститутів, які забезпечують життєздатність міського населення, як створені людиною специфічні умови, необхідні для різнобічної діяльності. Соціологи в поняття місто вкладають історично конкретну соціально-просторову форму існування суспільства, яка виникла внаслідок відокремлення ремесла від сільського господарства, і є специфічною поселенською структурою [7]. Історики вважають місто природно-техногенним комплексом, складовою частиною ландшафтної сфери, перетвореною зусиллями багатьох поколінь людей. Його основу в минулому становили техногенні комплекси – оборонні вали, рови, вежі, стіни, житлові будинки, промислові і культурні споруди, водосховища з греблями тощо. Але загалом місто – це не лише вписані в природний ландшафт споруди різного призначення а й своєрідні форми співжиття людей, осередки цивілізації, центри культурного притягання. [3, с.23] З економіко-географічної точки зору, міста визнають як місця зосередження промислового виробництва і кругообігу значного обсягу товару, що визначає у них розвиток транспортних функцій. Тобто, основна увага приділяється величині міста, його розташуванню у просторі. Архітектори під містом розуміють середовище проживання людей з певним розміщенням архітектурних споруд у просторі, які в сукупності складають відповідний образ. [9] Філософи вважають, що людина живе в місті, та місто живе за рахунок людини. Організація простору відбувається відповідно до людського світогляду чи міфологеми, якщо говорити про архаїчну картину світу. Отже – місто є специфічним ареалом людського буття, в якому творяться, транслюються, циркулюють, зберігаються і передаються сутності і цінності [16, с.8].

У своїй праці «З антропології нового Санча» В. Кубійович дає комплексну економіко-соціально-географічну характеристику міста, і пропонує таке його визначення як «поселення, що зосереджує на невеликій території значну кількість людей, які займаються несільськогосподарським виробництвом, а зайняті у промисловості, торгівлі та інтелектуальних професіях» [8, с.466].

Вчені економісти-регіоналісти вважають, що необхідно приділяти значну увагу містам-центрам регіонів, оскільки вони є місцем концентрації регіональних функцій, та економіко-соціальними ядрами регіонів. У таких містах особливості обміну ресурсами, інформацією, товарами між містом і приміською зоною має особливе значення, оскільки від їх раціональності залежить загальний розвиток регіону в цілому [11, с.573].

З геополітичної точки зору містом вважається населений пункт який є адміністративним, культурним,

освітнім центром прилягаючого району [17].

Проаналізувавши вітчизняну і зарубіжну літературу, дослідивши думки вчених різних сфер діяльності, нами запропоновано наступне авторське бачення визначення дефініції «місто». Місто – це населений пункт, розташований на компактній території, що має визначені межі, наявність відповідної чисельності жителів і значної щільності їх розселення, із характерним типом забудови житла, зосередженістю і розвитком промисловості, науки, мистецтва, концентрацією капіталу та видів економічної діяльності, більшість населення якого зайняті несільськогосподарською діяльністю.

Усі населені пункти України поділяють на два типи:

1. Міські. До яких відносять: міста і селища міського типу.
2. Сільські – це села, селища, дачні поселення та хутори.

У загальному, на 1 січня 2012 року на території України налічувалось 459 міст, в тому числі спеціального статусу, республіканського та обласного – 180. Стосовно селищ міського типу, то їх кількість становила – 885. Кількість сільських населених пунктів дорівнювала 28450. (див. табл. 1) [15, с. 8].

Проаналізуємо кількість міських та сільських населених пунктів та чисельність населення по регіонам України на 1 січня 2012р. (див. таблиця 1, таблиця 2).

Таблиця 1 Кількість міських та сільських населених пунктів по регіонах України на 1 січня 2012р.

Адміністративно-територіальні одиниці	Міста, всього	У т.ч. спеціального статусу, республіканського та обласного значення	Селища міського типу	Сільські населені пункти
Україна	459	180	885	28450
Автономна Республіка Крим	16	11	56	948
Вінницька	18	6	29	1466
Волинська	11	4	22	1054
Дніпропетровська	20	13	46	1435
Донецька	52	28	131	1118
Житомирська	11	5	43	1613
Закарпатська	11	5	19	579
Запорізька	14	5	22	914
Івано-Франківська	15	5	24	765
Київська	26	13	30	1126
Кіровоградська	12	4	27	996
Луганська	37	14	109	782
Львівська	44	9	34	1850
Миколаївська	9	5	17	894
Одеська	19	7	33	1125
Полтавська	15	5	21	1811
Рівненська	11	4	16	1000
Сумська	15	7	20	1466
Тернопільська	18	1	17	1023
Харківська	17	7	61	1680
Херсонська	9	3	31	658
Хмельницька	13	6	24	1414
Черкаська	16	6	15	824
Чернівецька	11	2	8	398
Чернігівська	16	3	29	1482

* Сформовано за джерелом [15]

З таблиці 1 видно, що найбільше міст зосереджено в Донецькій області (52), відповідно найменше в Херсонській та Миколаївській (по 9). Стосовно сільських населених пунктів, то найбільша кількість зосереджена у Львівській області (1850), а найменша у Чернівецькій – 398. Звичайно, основними факторами, які впливають на кількість населених пунктів в області є: чисельність населення та територія області. На нашу думку, для детальнішого аналізу міських населених пунктів країни доцільно проаналізувати, яку частку становить міське населення в загальній чисельності населення в розрізі регіонів України.

Таблиця 2 Чисельність наявного міського та сільського населення України в розрізі регіонів на 1.01. 12р.
(осіб)

Адміністративно-територіальні одиниці	Міста, всього	Все населення	Міське	Сільське	Частка міського населення, %
Україна	459	45633637	31380874	14252763	68,8
Автономна Республіка Крим	16	1963008	1232208	730800	62,8
Вінницька	18	1634187	815786	818401	49,9
Волинська	11	1038598	539135	499463	51,9
Дніпропетровська	20	3320299	2772152	548147	83,5
Донецька	52	4403178	3987358	415820	90,6
Житомирська	11	1273199	740424	532775	58,2
Закарпатська	11	1250759	465272	785487	37,2
Запорізька	14	1791668	1379328	412340	77,0
Івано-Франківська	15	1380128	597706	782422	43,3
Київська	26	1719558	1059127	660431	61,6
Кіровоградська	12	1002420	622930	379490	62,1
Луганська	37	2272676	1971615	3011061	86,8
Львівська	44	2540938	1544838	996100	60,8
Миколаївська	9	1178223	798114	380109	67,7
Одеська	19	2388297	1594978	793319	66,8
Полтавська	15	1477195	904846	572349	61,3
Рівненська	11	1154256	552271	601985	47,8
Сумська	15	1152333	779209	373124	67,6
Тернопільська	18	1080431	474917	605514	44,0
Харківська	17	2742180	2197246	544934	80,1
Херсонська	9	1083367	662434	420933	61,1
Хмельницька	13	1320171	728202	591969	55,2
Черкаська	16	1277303	718409	558894	56,2
Чернівецька	11	905264	383040	522224	42,3
Чернігівська	16	1088509	687418	401091	63,2

* Сформовано за джерелом [15]

З таблиці 2 видно, що в Україні частка міського населення значно перевищує сільське і становить 68,8%. Аналізуючи територію країни в розрізі областей, майже у всіх адміністративно-територіальних областях простежується така тенденція. Винятком є лише Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області, де частка сільського населення є більшою або близькою до рівної із міським. Найбільше сільського серед загальної чисельності населення проживає у Закарпатській області (62,8%). Найбільша частка міського населення припадає на Донецьку область – 90,6%, тобто майже все населення проживає у міських населених пунктах і лише 9,4% - у сільських. Досить значна частка міського населення простежується і у Дніпропетровській (83,5%), Луганській (86,8%) та Харківській (80,1%). Перш за все це пояснюється тим, що саме в цих регіонах розташовані міста-мільйонники, яких взагалі нема у областях з переважаючою чисельністю сільського населення (навіть у обласних центрах у вказаних регіонах чисельність міського населення значно менша за 500 тис. осіб).

Аналізуючи таблиці 1 і 2, видно, що у регіонах України, де зосереджена найбільша чисельність міських населених пунктів, відповідно частка міського населення значно перевищує сільське. Із проаналізованих 24 регіонів і АРК лише в шести частка сільського населення більша за міське, тобто кількість регіонів з переважанням міського населення в більше ніж у 4 рази в порівнянні до сільського.

ВИСНОВКИ

З вищенаведеного, приходимо до висновків, що автором всебічно проаналізовано та узагальнено визначення дефініції «місто», як економічної категорії. Досліджено чимало вітчизняних та зарубіжних літературних джерел по вказаній темі. На основі аналізу відповідних літературних джерел та власних розробок сформульовано власне визначення даного терміну, а також наведено статистичну інформацію про чисельність міських та сільських

населених пунктів на території України. Всебічно проаналізовано чисельність міського та сільського населення в розрізі адміністративно-територіальних областей, а також використовуючи відповідні розрахунки, пораховано частку міського населення серед загальної чисельності наявного населення країни.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боже-Гарнье Ж. Очерки по географии городов / Ж. Боже-Гарнье, Ж. Шабо. – М., 1967. – 424с.
2. Вебер М. Избранное. Образ общества.: Пер. с нем. / М. Вебер. – М.: Юрист, 1994. – 704с.
3. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історії урбаністики / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2004. – №3. – С.21-38.
4. Економічна енциклопедія. : у трьох томах / Редкол.: С. В. Мочерний та ін. Т. 2. – К.: «Академія», 2001. – 848с.
5. Енциклопедія «Міське господарство». Місто і процес урбанізації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://economic.lviv.ua/m-ske-gospodarstvo/m-sto-protses-urban-zat>
6. Занадворов В.С. Теория экономики города: [учеб. пособие] / В.С. Занадворов, И.П. Ильина. – М.: Изд. дом ВШЭ, 1999. – 175 с.
7. Казанцев В.И. Социология города: [учебно-методическое пособие] / В.И. Казанцев, В.Г. Светульников. – Ульяновск: Улиту, 2004. – 140 с.
8. Кубійович В. З антропології нового Санча / В. Кубійович // Наукові праці. – Том 1. – Париж. – Львів. – 1996р. – С. 286-506.
9. Линч К. Образ города / К. Линч. – М.: Стройиздат, 1982. – 328с.
10. Понятие и определение города [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ecology.qbord.ru/problems-urbanizacii/46-ponatie-i-opredelenie-goroda.html>
11. Регіональна політика: методологія, методи, практика: [зб.наук.праць] / ІРД НАН України; Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2001. – 700с.
12. Семенов В.Т. Формирование устойчивого развития мегаполисов. Урбанистические аспекты: монография / В.Т. Семенов, Н Э. Штомпель. – Х.: Харьк. нац. акад. город. хоз-ва, 2009. – 340с.
13. Сіройч З.С. Демографічні та соціально-економічні проблеми розвитку міських агломерацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / З.С.Сіройч. – Київ, 2009 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dissertation.org.ua/080007/09szsd/>
14. Універсальний словник-енциклопедія / [гол. ред. ради чл.-кор. НАНУМ Попович]. – [2-ге вид., доп.]. – Київ: ПВП Всеуито, 2001; Львів: ЛДКФ Атлас, 2001. – 1575 с.
15. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року. Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск Тимошенко Г.М., ТОВ «Август Трейд» Київ 2012р.112с.
16. Шипилов В. А. Смысл города и город смысл / В. А. Шипилов // Человек. – 2006. – № 1. – С. 5-18.
17. Электронный словарь «Что такое?» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://chtotakoe.info/articles/gorod_701.html
18. Яргина З.Н. Градостроительный анализ / З.Н.Яргина. – М.: Стройиздат, 1984. – 245с.

Отримано 20.03.2013р.

© **Волошина Ю.Я.**, викладач кафедри економіки підприємства, менеджменту і логістики Ужгородського національного університету, e-mail: YuliannaVoloshyna@gmail.com